

RECAİZADE MAHMUT EKREM'İN NAÇİZ ADLI ESERİNDE ÖZLÜ SÖZLER

CONCISE WORDS IN THE ART OF NAMED NAÇİZ OF RECAİZADE MAHMUT EKREM

Hüseyin DOĞRAMACIOĞLU*

Özet

Recaizade Mahmut Ekrem, çeviri – telif türünde kaleme aldığı Naçiz adlı eserinin son bölümünde özlü sözler söylemiştir. Eser bu güne kadar yayımlanmadığı için Ekrem'in özlü sözleri de ortaya çıkarılmamıştır. Ayrıca Naçiz'in sadece çeviri bir eser olarak tanıtılması, telif kısmının göz ardı edilmesi Ekrem'in eserdeki özlü sözlerinin bilinmesini engellemiştir. Ekrem bu eserinde dostluk, para, musibet, öfke, aşk ve diğer farklı konular üzerine konuşmaktadır. Yazarın kurduğu kısa cümleler, bütün bir manzarayı bir anda aydınlatan şiddetli bir ışık gibi etkili ve özlü sözlerdir. Ekrem'in özlü sözleri günümüzdeki benzer sosyal sorunlara çözüm önerileri olacak özelliktedir.

Anahtar Kelimeler: Recaizade Mahmut Ekrem, Naçiz, özlü sözler.

Abstract

Recaizade Mahmut Ekrem, said concise words in the last part of the work of named Naçiz that he writted translation - copyright type. The concise words of Ekrem has not been revealed because of works isn't published up to these days. Besides, concise words of Ekrem, hasn't been known for it has been identified only as a translation work and for ignored the section of his copyright. Ekrem speaks in this work about friendship, money, evil, anger, love, and other different topics. Short sentences that writer said are effective and concise words like a intense light that illuminating all of scene suddenly. Concise words of Ekrem is solition offers for solving similar social issues to today's.

Keywords: Recaizade Mahmut Ekrem, Naçiz, concise words.

Giriş

Recaizade Mahmut Ekrem'in 1886'da çeviri – telif türünde kaleme aldığı Naçiz'in bir bölümü, Batı edebiyatının tanınmış yazar ve şairlerinden yaptığı çevirileri ihtiva etmektedir. Ancak eserin önemli bir bölümü Ekrem'in kendi cümleleriyle söylediği özlü sözlerden oluşmaktadır. Eserin günümüze kadar Latin harflerine çevrilmemiş olması Ekrem'in Batı'dan mülhem söylediği özlü sözlerin bilinmemesine yol açmıştır. Ekrem, günlük hayatta herkesin işine yarayabilecek ve yaşantımıza yön verecek mahiyette özlü sözler söylemiştir. Özellikle dostluk, para, musibet, öfke ve aşk gibi konularda söylediği sözler günümüzdeki benzer sorunları aydınlatacak niteliktedir. Ekrem, Naçiz adlı eseriyle halkı eğitmeyi ve hayat tecrübelerinden okuyucuların yararlanmasını gaye edinmiştir. Ancak eserde yer alan özlü sözlerin birçoğunun Arapça ve Farsça terkiplerle oluşturulmuş olması eserin halk tarafından anlaşılmasına engel olmuştur.

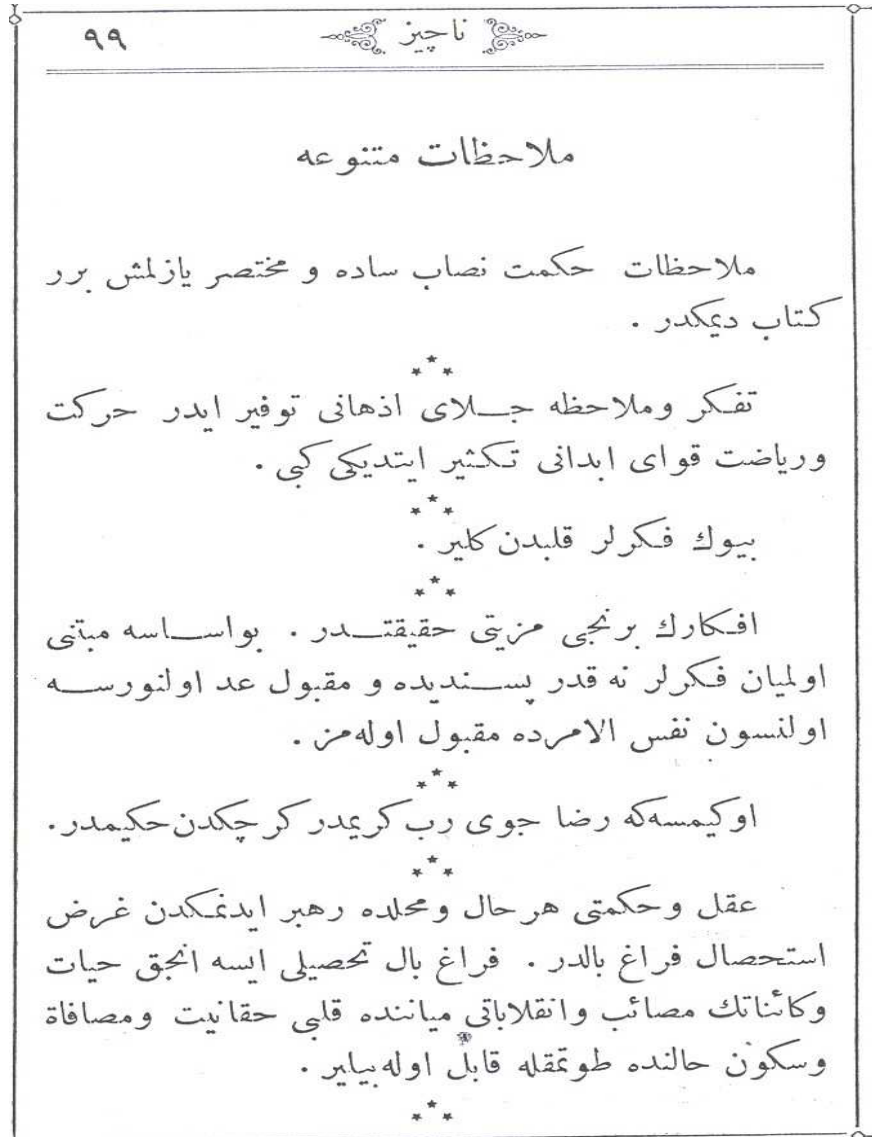
Yanlış Bilinen Bir Eser: Naçiz

Naçiz, bugüne kadar Ekrem'in Batı edebiyatından yaptığı çevirilerden oluşan bir kitap olarak tanıtılmış ve bölümleri de yanlış verilmiştir. Ayrıca eser hakkında yapılan değerlendirmeler birkaç cümleyle geçiştirilmiş, böylece Naçiz'deki özlü sözler gölgede kalmıştır. Eser hakkında şimdiye kadar yapılan değerlendirmelerden bazıları aşağıda sıralanmıştır. Öncelikle Tanpınar tarafından yapılan değerlendirme şöyledir:

* Yrd. Doç. Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, hdogramacioglu@mynet.com

“Ekrem Bey’in ayrıca Naçiz adı ile garp edebiyatlarından yaptığı tercümelere bir külliyatı vardır. Baş tarafını da devrin tanıdığı Fransız şair ve muharrirlerinden mensur tercüme teşkil eden bu kitabın ikinci kısmında La Fontaine’den tercüme ettiği masallar bulunur. Bunlar, Şinasi’nin de himmetini kaydeden ve yazılış itibarı ile Ziya Paşa’nın Harabat üslûbunu andıran manzum bir mukaddime ile başlar. Daha evvel Chateaubriand’ın Atala’sını tercüme etmişti.” (Tanpınar 2000: 254).

Naçiz adlı eser iki bölümden değil üç bölümden oluşmaktadır. Tanpınar’ın ilk iki bölüm hakkında söyledikleri doğrudur; ancak La Fontaine tercümelerinden sonra başlayan üçüncü bölüm Mülâhazât-ı Mütenevviye adını taşımaktadır. Bu bölümde Ekrem, özlü sözlerini söylemektedir. Üstelik bu kısım, eserin 99. sayfasında başlayıp 155. sayfasında biten 56 sayfalık hacimli bir bölümü teşkil etmektedir. Bu bölüm üzerine şimdiye kadar hiçbir yorum yapılmaması eserin yanlış bilinmesinden kaynaklanmaktadır.

Eser hakkında yapılan bir diğer yanlış değerlendirme ise Naçiz’in yine iki kısımdan meydana geldiği hakkındadır:

“Bunların başında Naçiz’i zikretmek lazımdır. 1886’da intişar eden bu kitap, Ziya Paşa’nın Harabat Mukaddimesi üslûbunda bir mukaddime ile iki kısımdan meydana gelmektedir. Şairin ne kadar çok eser okuduğunu gösteren birinci kısımda onun muhtelif Fransız şairlerinden terceme ettiği manzumeleri yer almıştır. İkinci kısım da, La Fontaine’den terceme ettiği masallara tahsis edilmiştir.” (Bilgegil 1997: 487).

Yukarıdaki yazıda yine eserin üçüncü kısmı ile ilgili bir bilgi verilmemektedir. Naçiz üzerine yapılan bir başka değerlendirme de eserin başarılı tercüme eserlerden biri olduğu hakkındadır: “Batı şiirinden çevirilerini Naçiz’de (1886) toplamıştır. Şiirin çeviride yarı yarıya güzelliğini kaybettiğini belirten Recaizade’nin bu kitapta toplanan şiirleri öncekilere nispetle daha başarılı görülmektedir.” (Enginiün 2006: 498). Bu değerlendirmede ise eser ve bölümleri hakkında ayrıntılı bilgi verilmemektedir. Eser için yapılan tek yorum onun başarılı olduğu şeklindedir.

Naçiz’in günümüze kadar Latin harflerine çevrilmemesi eserin doğru bilinmesine engel olmuştur. Ekrem bu eserinde öğüt verici ve özlü sözlerini belirli başlıklar ve konular altında toplamamış; yalnızca art arda sıralamakla yetinmiştir. Bu sözlerin hepsini bir makalede vermek mümkün değildir. Bunlardan bazıları konularına göre gruplandırılarak aşağıda incelenecektir:

Dostluk Üzerine

Ekrem, dostluk ve arkadaşlık ilişkileri hakkında insanlara yol gösterici sözler söylemiştir. Yazar, dostluk hakkında konuşmadan evvel dost seçimi üzerine ipuçları verir:

“Ahbâbını bulduğun derecenin ne pek fevkinde ne de pek dúnundaki merâtib ashâbından intihâb etme.” (Ekrem 1302: 107). Ekrem, herkesin kendi seviyesine uygun dostlar edinmesi gerektiğini söyledikten sonra dost seçimindeki kriterleri sıralar: “Dost-ı hakikî nazarıyla bakacağın zât, akvâl ve ef’âlini alkışlayan değil kusur ve ayıbını yüzüne urandır.” (Ekrem 1302: 108). Gerçek dostun insanın ayıplarını gösteren bir ayna olması gerektiğini belirttikten sonra bu tür bir dostun kolaylıkla bulunamayacağını söyler. Ayrıca: “Herkesin ehîbbâsı olanlar hiç kimsenin muhibbi değildir.” (Ekrem 1302: 108) diyerek dost seçiminde dikkatli olmayı salıklar. Halk arasında *iyi gün dostu* olarak bilinen kimseler hakkında orijinal bir benzetmede bulunur: “Ehîbbâ-yı kâzibe gezginci kuşlara benzerler: Güzel mevsimde gelirler mevsim fenâlaşınca giderler.” (Ekrem 1302: 108). Bu nedenle göçmen kuşlara benzeyen sahte dostlardan uzak durulmalıdır.

Ekrem, gerçek dostun insanın kusurlarını söyleyen kişi olduğunu belirtir. Ancak kişiyi sürekli suçlayan ve arkasından korumayan kişinin gerçek dost olamayacağını da ekler: “Ehîbbâsını zemmeden veyâhud aleyhinde bulunduğu zaman müdâfaasını etmeyen şahısdan çekinmelidir.” (Ekrem 1302: 108). Bununla birlikte Ekrem, insanların sevgisini kazanmak ve çok dost edinmek isteyenlere şöylece yol gösterir: “İnsanlara kendini sevdirmek için en müessir ve emin yol insanları samimi olarak sevmektir.” (Ekrem 1302: 106). İnsanları seven kişinin ahbabı da çok olur, diyen Ekrem insanın dosta olan ihtiyacını şu ifade ile özetler: “Bir muhibbe mâlik olmak hengâm-ı saadetde mucib-i ihtiyâcdır. Felâket zamanında ise aynıyla ihtiyâcdır.” (Ekrem 1302: 107). Ekrem, gerçek dostun insan için hayati önem taşıyan bir ihtiyaç olduğunu belirtmektedir. Bu ihtiyacın temini için dost edinmek gerektiğini söylemektedir. Dost seçiminde dikkat etmemiz gereken noktaları tek tek sıralayan yazar, gerçek dostlar edinmek gerektiğini öğütlemektedir.

Para Üzerine

Ekrem, her zaman popülerliğini koruyan para meselesini irdeler. Ona göre : “Para pek iyi bir hizmetkârdır. Fakat pek fena bir efendidir.” (Ekrem 1302: 114). Bu nedenle: “Para saadet veremez, saadeti say ve emelden ve faziletten taleb etmelidir.” (Ekrem 1302: 114) Yazar, bütün gayretini para kazanmaya adayanların mutlu olamayacağını belirttikten sonra paranın her şeyi yapabileceği görüşünün yanlışlığını ortaya koyar. “Para her şeyi vücûda getirmeğe kadirdir itikâdında bulununlar, para için her şeyi yapmağa hazırdır.” (Ekrem 1302: 114). Bu düşüncede olanlar para için her yola başvururlar. İnsanlar paraya gereğinden çok önem verirlerse manevi değerler bile para karşılığında satılır hâlâ gelir: “Herkesin parayı sevdiği bir zamanda ona o derece nedret ârız olur ki şöhet, akl u dirayet, ahbâblık ve aşka varıncaya kadar her şey satılmağa başlar” (Ekrem 1302: 114). Her şeyin hatta değerlerin bile satıldığı bir toplumda huzur ve güven ortamı olmaz. Para hırsı insana yerleşirse insan sürekli ve daha çok kazanmak isteyecektir. Yazar bunu bir örnekle açıklar: “Yaş yaşamak para biriktirmeğe benzer ki para biriktikçe ziyâdesi arzu olunduğu gibi yaş dahi arttıkça daha ziyadesi istenilir” (Ekrem 1302: 136).

İnsanları para hırsına sürükleyen amillerin başında insanın kendisinden yukarıdakilere bakması ve onlara imrenmesi gelmektedir. Ekrem bu sosyal yaraya çare gösterir: “İnsan daima mâ-fevkini düşünmekle fakir, mâ-dûnuyla halini muvâzenede ganidir”(Ekrem 1302: 137). Öyleyse insan daima maddeten kendisinin altında olanlara bakmalı ve gönül zenginliğine ulaşmalıdır. Ayrıca tasarruf edilirse servetin kaynağına ulaşılır: “Tasarrufa dikkat bir büyük menba-ı servetdir” (Ekrem 1302: 116). Bu kaynağa ulaşan insan artık kâr etmeye başlar: “Tasarruftan emin kâr olmaz” (Ekrem 1302: 116) diyen yazar hakiki kazanç yolunu işaret eder. Ekrem’e göre kalp huzuruna ulaşmak için ihtiyaç sahiplerine

maddi yardımda bulunmak yararlı olur: “Erbâb-ı ihtiyaca verilen şeyler Cenab- ı Hakk’a emânet olunmuş hükmündedir ki yine bir gün ashâbına rahmet eder” (Ekrem 1302: 118).

Ekrem, altın ve para gibi şeylere sahip olduklarında insanların asıl değerlerinin ortaya çıkacağını belirtir: “Mihekk altunun; altun ise insanın ayarını bildirir” (Ekrem 1302: 114). Yazar, bu sözle servet sahibi olmanın insanın gerçek kimliğini açığa vuracak bir ölçüt olduğunu düşünür.

İnsanların Musibete Uğraması Üzerine

Ekrem, insanların musibete uğramalarında bazı faydaların olduğunu düşünür. Ona göre, demir nasıl ki ateşte yakıldığında çelikleşirse insan da musibet ateşinde çelikten bir iradeye kavuşur. Ayrıca musibetler ahlâkı terbiye eder: “Felâket ve musîbet fesâde veremediği ahlâkı terbiye ve tahliye eder” (Ekrem 1302: 123). Ahlakî terbiyenin gerçekleşmesi ve insanın olgunlaşması musibetin insana sağladığı yararlarıdır, diyor Ekrem bu yararın ancak kalpleri kuvvetli olanlara sağlanacağını ekler. Kalbi ve dayanma gücü zayıf olanları ise musibetler tahrip eder: “Felâket ve musîbet, zaif olan kulûbu tahrib; kavîlerini ise takviye-i tahkim eder” (Ekrem 1302: 123). Ayrıca musibetler, insanın Allah katında yükselmesi için bir vesiledir: “Felâket ekseriya indallah-ı derecât-ı alıyyâta vusûl için mirkâtdır”(Ekrem 1302: 123). Bununla birlikte Ekrem, insanların musibetlere uğratılarak imtihan edildiklerini belirtir: “Altın ateşle tecrübe olunduğu gibi insan da pota-yı mesâib içinde tecrübe edilir” (Ekrem 1302: 125). Ekrem’e göre “musibetlerin potası” denilen yerde insanlar imtihan edilmektedirler.

Ekrem, insanların başına gelen felaketlerin içerisinde bazı faydaların olduğu gibi insana mutluluk veren hadiselerde bir felaketin gizli olabileceğini ifade eder: “Hiçbir vaka-yı bed-bahtane yoktur ki mühre-i nas ondan ba’z fevâid istihsâl etmesin. Kezâlik hiçbir vaka-yı nik-bahtane yoktur ki geç-endiş olanlar onu kendi felâketlerine tahvil etmesin” (Ekrem 1302: 125). Bu nedenle başımıza gelen felaketlere gereğinden fazla üzülmemeli aynı zamanda mutlu olaylarımıza da fazla sevinmemeliyiz. Ekrem, bu nasihatini insanın aldığı keyfe ve hazza bağlar: “Tali’imizden gelen şeylere takdîr-i kıymet eden kendi keyf ü hazzımızdır (...) İnsanların saâdet ve felâketlerinin kendi keyiflerine olan irtibâtı baht ve tali’e olan irtibatından az değildir” (Ekrem 1302: 123–125). Görüldüğü gibi insanlar felaket veya saadeti kendi keyiflerine göre iyi veya kötü olarak değerlendirmekte ve işin iç yüzünü hesaba katmamaktadırlar.

Hiddet Üzerine

Ekrem, öfkelenmenin zararlarını belirttiikten sonra hiddetin insanı yanlış yollara sürüklediğini belirtir. Ona göre insan hiddetlendiği anda karar vermemeli ve herhangi bir iş yapmamalıdır: “Hiddet esnasında iş görmek fırtınalı bir havada denize çıkmağa benzer” (Ekrem 1302: 128). Çünkü insan hiddetlenip bir işe karar verirse sonunda mutlaka pişmanlık duyacaktır. Hiddetin meyvesinin pişmanlık olduğunu ekleyen yazar, öfkenin bir ateş olduğunu, bu nedenle de öfkelenen insanın kızaracağını belirtir: “Tohm-u hiddet, meyve-i nedâmet inbât eder. (...) Hiddetle sararan hacâletle kızarır” (Ekrem 1302: 128). Yazar, hiddetin neticesinde utanarak kızaran insan için bu durumun en kötü bir nasihatçi olduğunu söyler: “Hiddet ve tehevür en kesir-ül fikre en haris, en den’i bir nasihatkârdır” (Ekrem 1302: 128). Yazar, bütün bu sözlerinden sonra öfkelenmemek gerektiğini, öfkenin insanı ateşin yakması gibi mahvedeceğini hatırlatır.

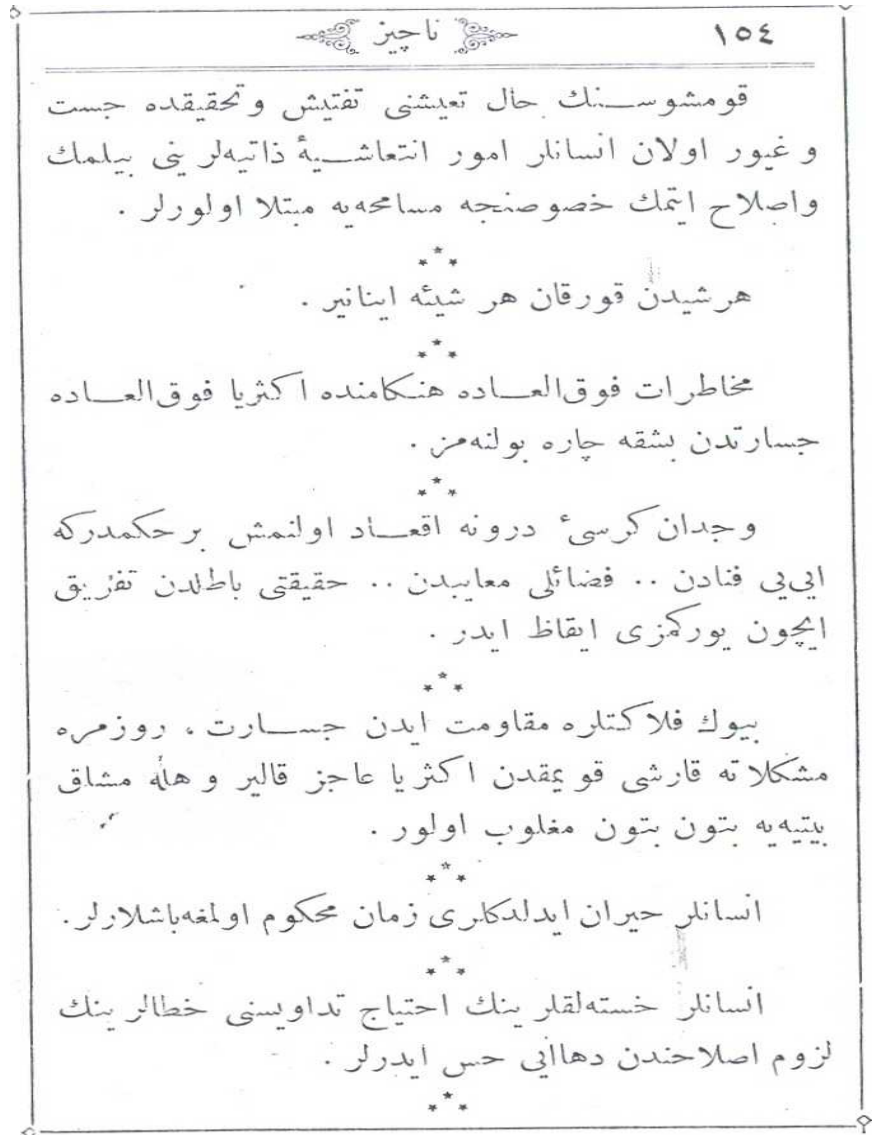
Aşka Dair

Ekrem, aşkın bir hastalık olduğunu söyler. Bu nedenle aşka tutulan gençleri ayıplamamak gerektiğini belirtir: “Aşka giriftâr olan bir genci takbîh etmek hasta olduğu için bir adamı ta’zir eylemeğe benzer” (Ekrem 1302: 129). Ancak gerçek aşkı bulabilenler pek azdır. Ekrem, gerçek aşka tıpkı melekler gibi şehvetten uzaklaşarak ulaşabileceğini ifade eder: “Aşk-ı hakiki melâikin şehved-hatif-ül-zevâlidir: Bütün âlem ondan bahs ederse de kendisini görebilenler pek ma’düddür” (Ekrem 1302: 129). Ancak Ekrem diğer bir sözünde aşkı ilahî boyuttan insanî boyuta çeker: “Aşk ve muhabbetden haberdâr olmamak meşrebce meyl edecek bir güzele henüz tesâdüf olunmamış olmaktadır”(Ekrem 1302: 129). Yazar, aşkı insanî yönüyle ele aldıktan sonra âşkın, maşukundan uzak yaşamasına mecbur edilmesinin onun helâkine sebep olacağını söyler: “Kişiyi maşukâsından uzak bir yerde yaşamağa mecburiyet elvermek râh-ı helâkda âheste-rev olmaktadır”(Ekrem 1302: 129). Helak olan insanın aşkı da ateş alevinin sönmeye gibi çabucak söner: “Aşk -ki ateşin alevine benzer- hareket-i daimiyesiz mahv ü mün’adım olur ve havf ü ümiden kesildiği gibi biter”(Ekrem 1302: 129). Aşkın devam etmesi sevgili ile beraber olmaya bağlıdır. Ancak aşk, bilinenin aksine muhabbeti değil; adaveti, nefreti doğurur: “Aşkın mahiyetine âsârıyla hükm olunmak lazım gelse muhabbetden ziyâde adâvete şibah görünür”(Ekrem 1302: 129). Bu konu ile ilgili diğer sözlerinde Ekrem, gerçek aşka ulaşmanın uzun bir süreçten geçtiğini ve buna

ulaşanların sayısının oldukça az olduğunu vurgular.

Çok Konuşmak Üzerine

Ekrem, çok konuşmanın bilgisizlik alameti olduğunu ve içi boş şeylerin seslerinin fazla çıktığını belirtir: “Geveze adamlar içerisini dolu olan emsâlerinden ziyâde ses veren hali kâselere benzer”(Ekrem 1302: 137). Yazarın hali kâseler dediği boş kâse benzetmesi Türk atasözü olan “Boş fıçı çok tangırdar” sözünü hatırlatmaktadır. Yazar, çok konuşanların zaman hırsızı olduklarını söyler: “Lafazanlar vakit hırsızdır”(Ekrem 1302: 142) diyerek bunu teyit eder. Ekrem’e göre söylenen birçok söz aslında zevzeklik etmek için söylenmektedir: “Zevzeklik insanı söyletmediği zaman pek az lakırdı edilir” (Ekrem 1302: 151) diyen yazar, sukut etmenin daha yararlı olduğu görüşünü benimser. Ama geveze insanı susmaya zorlamak ona şiddetli bir sıkıntı verir, onu rencide eder: “Gevezeye sükût bir renc-i azim olduğu gibi lâfzen cahilin istimâ-terhatı dahi sami’in için bir âzâb-ı elimdir”(Ekrem 1302: 136). Lâfzen denilen geveze kişi bir de cahilse susmak ona daha fazla elem, sıkıntı verir. Görüldüğü gibi Ekrem, çok konuşma ile ilgili düşüncelerini somutlaştırarak vermiştir.

(Yukarıdaki orijinal metinde görüldüğü gibi Ekrem, hemen her konuda özlü sözler söylemiştir.)

Ekrem yukarıda sıraladığımız başlıklarda ele alınan özlü sözlerinin dışında birçok konuda orijinal ifadeler söylemiştir. Ancak bu sözleri yukarıda sıralananların dışında belli bir başlık altında toplamak mümkün görülmemektedir. Yazar, “Mülâhâzât-ı Mütenevviye” başlığı altında topladığı bu

sözlerini insicamsız, rasgele ve başlık kullanmadan art arda sıralamıştır. Bunlardan birkaçını aşağıda görebiliriz:

“Her şeyden korkan her şeye inanır” (Ekrem 1302: 154).

“İnsanlar hayran edildikleri zaman mahkûm olmağa başlarlar” (Ekrem 1302: 154).

“En fena meslek hiç mesleği bulunmamaktır” (Ekrem 1302: 155).

Yukarıda görüldüğü gibi Ekrem, bir konudan diğer konuya geçerek konuşmaktadır. Yazarın bu düşüncelerini kimlerden ilham alarak söylediği belli değildir. Eserde bu konuya açıklık getirecek herhangi bir ifade bulunmamaktadır. Ancak Ekrem, eserinin üçte ikisini batı edebiyatından yaptığı çevirilere ayırmıştır. Eserin üçüncü kısmında ise kendi sözleri bulunmaktadır.

Sonuç

Recaizade Mahmut Ekrem’in Naçiz adlı eseri günümüze kadar Latin harfleriyle yayımlanmamıştır. Ayrıca Naçiz, sadece çevirilerden oluşan bir eser olarak tanıtılmıştır. Bu nedenle eserdeki özlü sözler günümüze kadar gün ışığına çıkmamıştır. Eserin üçüncü bölümünde yer alan bu özlü sözler hacimli bir yekûn teşkil etmektedir. Bu bölümde hemen her konu ile ilgili öğütler bulmak mümkündür. Bu sözler, Ekrem’in hayat tecrübelerinden hareketle oluşturduğu anlaşılabilir özlü sözlerdir. Ekrem; dostluk, hiddet, aşk, gevezelik, para, musibet ve diğer konularda günümüzdeki benzer sorunlara çözüm getirecek cümleler söylemiştir. Bu sözleriyle Ekrem sosyal meselelere bir filozof edasıyla yaklaşmaktadır. Naçiz adlı eser, Ekrem’i ve onun edebî kişiliğini farklı yönleriyle ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

BİLGEGİL, Yrd. Doç. Dr. Zöhre (1997). *M. Kaya Bilgegil’in Makaleleri*, Ankara: Akçağ Yayınları.

EKREM, Recaizade Mahmut (1302). *Naçiz*, İstanbul: Mahmud Bey Matbaası.

ENGİNÜN, İnci (2006). *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyete (1839 – 1923)*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

TANPINAR, Ahmet Hamdi (2000). *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.